

Література

1. Мурав'єв А.И., Игнатьев А.М., Крутик А.Б. Малый бизнес: экономика, организация, финансы. – СПб: Изд-во СПб ГУЭФ, 1999. – 618 с.
2. Гордість і задоволення, свобода і незалежність// Діло. – 1996, № 54. – С. 5.
3. Жук О. Малый бизнес у світі та в Україні/ Економіка України. – 1995, № 7. – С. 33-40.
4. Бедриниць М. Д. Податки в системі фінансової підтримки розвитку малого підприємництва/ Фінанси України. – 1998, № 9. – С. 122-126.
5. Кузьмін О.Є., Загородній А.Г., Громак Л.С. Малі форми підприємництва: Навч. пос. для ВНЗ. – Львів: Центр Європи, 1996. – 96 с.
6. Реверчук С.К. Малый бизнес: методология, теория и практика. – К.: ІЗМН, 1996. – 192 с.
7. Бок зи Коу. Экономика Японии. Какая она? – М.: ЗАО Изд-во "Экономика", 2002. – 350 с.
8. Малые и средние предприятия. Управление и организация/ Под ред. Пихлера Й.Х., Пляйтера Х.Й., Шмидта К. – Х. Пер. с нем. И.С. Алексеевой и Г.И. Токаревой. – М.: МО, 2002. – 280 с.

УДК 330.342:167

Здобувач М.В. Людвічук – Львівська КА

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Аналізуються регіональні особливості ринкової трансформації аграрної економіки України. Акцентується на пріоритетних засадах економічної політики держави у цій сфері.

Competitor V.M. Ludvichuk – Commercial Academy of L'viv

The transformation processes in the agrarian sphere: regional aspect

The regional peculiarities of the market transformation economics of Ukraine are analysed in the paper. Accented into the priorities principles of economical politics state in this sphere.

Останнім часом зростає увага економістів до регіонального аспекту реформ, що здійснюються в аграрному секторі. Зростання вимог до регіонального аспекту є характерною рисою аграрних реформ у більшості країн. Зокрема посилення зв'язку аграрного виробництва з розвитком периферії виступає важливою складовою європейської моделі, на яку орієнтуються країни постсоціалістичного простору у руслі перспективи вступу до Європейського союзу. Водночас, ці питання вивчені ще недостатньо і вимагають подальшого дослідження.

Підвищення ролі регіонального аспекту у сучасних умовах зумовлюється регіональним характером виробничої та соціальної інфраструктури. Адже забезпечення ефективних зрушень у структурі власності, зміна правових та організаційних форм господарювання неможливі без врахування істотних особливостей, що мають місце в різних регіонах України. Це необхідно для оптимального розміщення виробництва конкретних видів продукції, напрямів та форм спеціалізації аграрних підприємств, їх розмірів, організаційної структури. А це у свою чергу справляє визначальний вплив на доцільність встановлення ступеня та форм кооперування підприємств різних напрямів діяльності, встановлення взаємовигідних зв'язків між великими та малими підприємствами, агробізнесом різних форм власності. Актуалізується також пи-

тання раціонального використання наявних економічних та природних ресурсів, розв'язання демографічних та соціальних проблем.

Адміністративно-територіальний поділ в Україні відрізняється від існуючого в Європі. Під регіоном найчастіше мають на увазі область, як основну ланку адміністративно-територіального поділу та регулювання економічних процесів. Водночас, трапляється підхід, згідно з яким регіон розглядається у сенсі економічних районів. Для кожного регіону склалась і діє особлива територіально-виробнича та соціально-поселенська система. При цьому спостерігаються істотні відмінності в їхній структурі. Потрібно врахувати, що у процесі реформ не повинна руйнуватись історична своєрідність аграрного розселення у конкретних регіонах. Відомо, що в європейських країнах захист культурної спадщини, економічних та побутових традицій значною мірою забезпечується внаслідок підтримки дрібних господарств державою за рахунок законодавства, субсидій та спеціальних урядових програм. Відповідно до критеріїв Європейського союзу, території, для яких властива негативна динаміка чисельності населення, висока частка зайнятих у сільському господарстві, низький рівень доходів, відносять до провінційних аграрних регіонів.

За міжнародними стандартами, з метою забезпечення стійкого економічного зростання, соціальний розрив у рівнях розвитку регіонів не повинен перевищувати 20 %. В Україні він є істотно більшим – від 30 % до 45 %. Аналіз комплексу абсолютних та відносних показників рівня життя, соціальної забезпеченості, демографічної ситуації показує, що в Україні консервуються територіальні диспропорції, зростає міжрегіональна поляризація.

Суцільне дослідження сіл, здійснене органами державної статистики, виявило, що найпотужніше процеси деградації проявляються в областях Північно-Східної України (на Чернігівщині, Сумщині, Полтавщині та Харківщині). Рівненська область за даними критеріями входить до групи проблемних областей, оскільки має негативні відхилення від середніх показників соціально-економічного розвитку більше ніж на 10 %. При цьому кожний восьмий населений пункт в області відноситься до деградуючих) [1, 2].

Соціальний аспект розвитку аграрних регіонів є одним із пріоритетів поглиблення ринкових відносин. На наш погляд, основою відродження аграрного регіону може бути насамперед розвиток аграрного виробництва, що здатен забезпечити фінансову базу для соціальних перетворень та досягнення сучасних стандартів життя. Для цього необхідне заохочення підприємництва в аграрних регіонах, його кредитна підтримка, створення умов для самореалізації населення за місцем проживання.

Важливого значення набуває також подолання дезінтеграційних тенденцій та зменшення диференціації у рівні розвитку регіонів. Адже ці процеси стримують формування єдиного продовольчого комплексу, гальмують структурну перебудову, суперечать переходу на ринкові принципи економічної діяльності. Статистика свідчить про велику розбіжність у кількісних та якісних показниках діяльності господарських ланок у межах регіональних агропромислових комплексів, про істотні відмінності в організаційній структурі господарств.

Потрібно враховувати, що протягом багатьох десятиліть реформування виробничої структури та форм управління в аграрному секторі насамперед було спрямоване на кількісне збільшення виробництва аграрної продукції за рахунок додаткового залучення ресурсів. При цьому фактично ігнорувалась потреба переходу на інтенсивний шлях розвитку. Постійні малообґрунтовані зміни форм управління без достатнього апробування на рівні окремих господарств чи регіонів в умовах тотального адміністрування впроваджувались директивним способом у масштабах всього народного господарства.

Донедавна в економічній теорії домінувала концепція про здатність дрібнотоварного сектора повністю забезпечити потреби населення у продовольстві. Наслідком цього стало руйнування великих сільськогосподарських підприємств. Практика довела, що домінування однієї форми власності справляє деструктивний вплив на аграрну сферу. Питання про доцільність та ефективність форми власності та господарювання може вирішуватись тільки у процесі здорової економічної конкуренції. При цьому критерієм ефективності є здешевлення продукції та підвищення її якості.

Значна частина фахівців-аграрників переконана в незаперечних перевагах крупного виробництва, їх відносно вищій конкурентоспроможності. Поряд з цим, на нашу думку, мають рацію ті економісти, які вважають суперечку про переваги великого чи дрібного виробництва, у принципі, безпредметною. Адже як великий, так і малий бізнес має свої ефекти і дефекти. Тому оптимальні обсяги виробництва мають визначатись на основі досягнення найнижчого рівня витрат на одиницю продукції при найвищому її випуску. Кожна сфера діяльності вимагає своїх критеріїв в оптимізації розмірів підприємств та їх кооперування.

Сьогодні серед вчених і практиків відсутня єдність у поглядах на моделі розвитку аграрного сектора. Так, досить поширеною є точка зору щодо перспективності подальшої лібералізації аграрної сфери у поєднанні з подрібненням великих господарств і створенням на їхній основі невеликих формувань. На наш погляд, більш обґрунтованою є позиція щодо переваг такого шляху зростання аграрного сектора, який передбачає становлення багатоукладної економіки на селі на основі домінування крупнотоварного виробництва в тісному поєднанні з процесами кооперації та інтеграції з дрібними виробниками сільськогосподарської продукції. Адже саме цей шлях випробуваний часом у країнах з розвинутою економікою.

Разом з тим, вибір форм господарювання та способів управління в умовах ринку вимагає ретельного зважування багатьох альтернативних варіантів з точки зору їх динамічної ефективності. Такий підхід є необхідним як для визначення оптимальних напрямів спеціалізації в рослинництві і тваринництві, так і для визначення розмірів господарств, відносин власності, структури виробничих та управлінських підрозділів, форм взаємодії між господарствами різних напрямів діяльності.

Структура аграрного сектора у сучасних умовах характеризується різноманітними формами господарювання. Найважливішими з них є реформовані колективні підприємства, селянські (фермерські) господарства та госпо-

дарства населення (особисті господарства). Тобто, по суті, склалася багатоукладна економіка, складові якої характеризуються специфічними соціально-економічними відносинами.

На нашу думку, необхідно розмежовувати селянські та фермерські господарства, які представляють різні соціально-економічні уклади. Різниця між ними полягає в тому, що на відміну від господарств населення, фермерські господарства підпорядковують свою діяльність насамперед отриманню грошового доходу і прибутку за рахунок продажу виробленої продукції. При цьому складовою їх діяльності є також задоволення потреб власної сім'ї. Процес виробництва здійснюється в цих господарствах на основі праці членів сім'ї, при залученні найманої праці як додаткової робочої сили. Додатковими критеріями розмежування можуть бути: рівень товарності та частка доходів від господарства у загальних доходах сім'ї. Ці показники, на наш погляд, доцільно визначати на регіональному рівні.

Багатоманітність організаційних форм сільськогосподарських підприємств, що виникли внаслідок реформування колгоспів і радгоспів, не виключає їхньої однорідності за змістом соціально-економічних відносин. Мова йде про те, що новоутворені об'єднання по суті зберігають старий зміст. Їх особливістю є поєднання ринкових основ господарювання зі збереженням відчуженості працівників від процесу управління та господарювання.

Занепад аграрного виробництва значною мірою зумовлений необґрунтованим адміністративним реформуванням. Його проявом є невиправдане розмежування власника засобів виробництва, власників майнових прав та колективу працівників. Це викликає суперечність в економічних інтересах та значною мірою знищує економічну зацікавленість трудового колективу у досягненні вищих результатів діяльності. Недосконалість правової бази дає змогу фінансовим інвесторам привласнювати продукцію та доходи від неї, змушує селян бути найманцями у своєму ж господарстві. Таким чином, дієві економічні стимули, що забезпечували б достатній рівень продуктивності – відсутні.

Реальні перетворення у відносинах власності в аграрній сфері передбачають персоніфікацію знеособленої колективної власності, шляхом визначення точного розміру частки кожного члена колективу, реалізації можливості розпоряджатися цією часткою та отримувати відшкодування за використання своєї частки іншими особами. Така реструктуризація є необхідною умовою подальшого об'єднання конкретних власників, що мають намір об'єднати свої паї. Тільки даний шлях забезпечує створення колективної власності нового типу, що базується на якісно інших відносинах користування, розпорядження та володіння.

Разом з тим, більшість дослідників сходяться на тому, що ефективність роботи підприємств визначається не стільки тією чи іншою формою власності, скільки особливостями умов діяльності певних галузей та макроекономічними чинниками їх функціонування [1-5].

У південному та східному регіонах України історично склалися умови, в яких більші перспективи має крупне виробництво. Тут частка особистих підсобних господарств та фермерських господарств є істотно нижчою.

У Рівненській області, як і в ряді інших областей (Тернопільській, Волинській, Чернівецькій, Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській) частка індивідуального сектора у виробництві валової продукції становить 76-94 %. Понад 70 % діючих сільськогосподарських підприємств в області це приватні та селянські (фермерські господарства. Державні підприємства за кількістю становлять тільки 1 %. Таким чином, на Рівненщині на сьогодні масова приватизація державного майна у приватній сфері завершена. Вона реалізовувалась переважно шляхом безоплатної передачі майна (акцій державних сільськогосподарських підприємств) працівникам. У багатьох випадках розрахунки за приватизоване майно здійснювались трудовим колективом винятково приватизаційними майновими сертифікатами.

Розміщення акцій відкритих акціонерних підприємств, утворених у процесі реформування власності, переважно відбувалося через їх продаж на спеціалізованих сертифікатних аукціонах за приватизаційні майнові та компенсаційні сертифікати. Акціонерні товариства становлять менше третини реформованих підприємств, відповідно більше 2/3 – це колективні сільськогосподарські підприємства.

Негативним наслідком посилення економічної відокремленості регіонів є зниження споживання населенням продуктів харчування через посилення цього процесу від обсягів регіонального виробництва. Поряд з цим, замкнутість регіональних ринків, що супроводжується недостатнім рівнем розвитку ринкової інфраструктури, зумовлює зниження рівня товарності в регіональних продуктових комплексах. Це посилює тенденцію зростання ролі господарств населення у самозабезпеченні продуктами. Частину своєї продукції особисті підсобні господарства регулярно реалізують на ринку. Особливо швидко зростає частка особистих підсобних господарств у виробництві трудомісткої продукції (овочів, молока, м'яса). Адже руйнація колгоспного ладу та занепад матеріально-технічної бази більшості господарств унеможливають створення крупного виробництва такої продукції за короткий строк.

Ефективна діяльність особистих підсобних господарств вимагає засобів виробництва, що на даний час їм недоступні. Значною мірою обробіток земельних ділянок, транспортування продукції, забезпечення молодняком, зооветеринарне обслуговування здійснюється за рахунок колективних господарств або за пільговими цінами.

Збільшення обсягів виробництва в особистих господарствах значною мірою зумовлене надмірною інтенсивністю праці самих селян, що підриває їх здоров'я. Молоде покоління, як правило, не приваблює праця на селі. У результаті молодь залишає село і аграрна сфера відчуває дефіцит кваліфікованих працівників. Цей процес посилюється внаслідок загрозливого розриву у рівні оплати праці у промисловості та аграрній сфері (більш як у два рази).

У цілому ефективність функціонування особистих господарств визначити дуже важко, власне через відсутність відповідної економічної статистики. Тому тенденції розвитку цього сектора аграрної сфери фахівці аналізують за допомогою вибіркового дослідження, зокрема на основі здійсненого широкого анкетування Інститутом аграрної економіки у 2000-2001 роках у всіх областях України [5, с.52-53].

Необхідно відмітити, що дослідження виявляють істотну різницю у показниках ефективності особистого і суспільного сектора по регіонах України. Так, у малоземельних регіонах значення особистих господарств є вищою. Це пов'язано з тим, що недостатність робочих місць у суспільному господарстві спонукає селян до розширення особистого господарства. При цьому досить часто обробляють, крім присадибних ділянок, віддалені площі. У результаті трудові зусилля розпорошуються і результативність особистих господарств падає.

На думку ряду дослідників, разом із вдосконаленням організації суспільного виробництва в аграрному секторі зазнає трансформацій й характер особистих господарств. При підвищенні рівня їх спеціалізації та технічної оснащеності, вони сприятимуть зростанню якості харчування сільських жителів, розширенню їх матеріальних можливостей, зростанню добробуту [5, с.53]. Достатньо обґрунтованою є позиція, згідно з якою в майбутньому частина особистих господарств збереже споживацький характер. При цьому інша частина господарств буде поєднувати задоволення сімейних потреб з продажем частини продукції через ринкові структури. Поряд з цим існуватимуть і товарні господарства, що будуть підпорядковувати свою діяльність отриманню грошового доходу від ринкової реалізації продукції.

Соціально-економічна результативність господарств населення, як і селянських (фермерських) господарств значною мірою залежить від всебічної підтримки з боку державної влади різних рівнів. Державна політика має бути комплексною і тісно пов'язаною з регіональними програмами розвитку, поєднуючи вплив на вдосконалення умов виробництва зі стимулюванням процесів кооперації дрібних господарств з іншими ланками агропромислового комплексу.

На наш погляд, об'єктивна обумовленість тісної взаємодії особистих підсобних селянських господарств та крупних виробничих структур є вагомим аргументом для розвитку між ними кооперації на договірній основі на умовах паритетності.

У сьогоденних умовах нерозвиненість відносин кооперації істотно стримує можливості особистих підсобних господарств. Зокрема, знижується якість продукції через самозабезпечення молодняком, відсутність селекційно-племінної роботи, близькопорідне парування худоби, неможливість використання належного насіннєвого матеріалу, високоефективних засобів захисту рослин та мінеральних добрив. В умовах віддаленості від міських ринків значна частина господарств нездатна самостійно реалізувати свою продукцію. Криза заготівельної системи загострює цю проблему.

У цьому плані, на наш погляд, якісні зрушення можуть бути досягнуті за рахунок розвитку системи кооперативів по реалізації продукції та обслуговуючих кооперативів.

Успішне функціонування особистих господарств є необхідною умовою розвитку аграрного сектора в цілому, збереження його самобутності, підтримки добробуту сільських жителів та їх соціальної захищеності.

Література

1. Амбросов В. Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону// Економіка України. – 2003, № 8. – С. 49-53.
2. Зайцева Л., Польська І. Тенденції соціального розвитку регіонів України// Економіка України. – 2003, № 5. – С. 69-76.
3. Кравчук І.І. Регіональні аспекти інтеграції агропромислового виробництва// Економіка АПК – 2000, № 10. – С. 34-39.
4. Крисанов Д.Ф. Аграрна сфера: пріоритети та механізми реалізації – К.: ІЕ НАНУ, 1998.
5. Юрчишин В., Запша Г. Розвиток відносин власності на селі: концептуальні основи становлення і утвердження приватного сектора// Економіка України. – 2003, № 11. – С. 52-55.

УДК 330.133.7

*Доц. О.В. Майор, канд. екон. наук;
аспір. А.І. Кравців – УкрДЛТУ*

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ЕКОЛОГІЧНИХ ФОНДІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Система екологічних фондів в Україні функціонує вкрай незадовільно. Підвищити ефективність їх функціонування можна шляхом удосконалення структури фондів та системи розподілу коштів.

Ключові слова: екологічні фонди, структура фондів, фінансування, природоохоронна діяльність.

Doc. O.V. Mayor; doctorate A.I. Kravziv – USUFWT

The improvement of structure of ekofunds system in Ivano-Frankivsk

The system of ecological funds in Ukraine functions extremely unsatisfactorily. To promote efficiency of their functioning it is possible by the improvement of structure of funds and system of division of facilities.

Keywords: ecological funds, structure of funds, financing, nature protection activity.

Із прийняттям у 1992 р. Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", в нашій державі було впроваджено основні складові економічного механізму природокористування, що створило стимули до раціонального використання природних ресурсів, а також додаткові джерела фінансування природоохоронної діяльності. Для нагромадження коштів із цих джерел та гарантування їх цільового використання було сформовано трирівневу систему державних територіальних екологічних фондів "Система фондів охорони навколишнього природного середовища", яким була відведена важливе значення в новій системі фінансування природоохоронної діяльності.

Реформування системи фінансування природоохоронної діяльності та складна економічна ситуація у країні призводять до того, що фактичні обсяги витрат на природоохоронну діяльність в Україні постійно є значно нижчими від планових.

Ситуація із постійним недофінансуванням природоохоронної діяльності є характерною і для Івано-Франківської області, де обсяги фактичних витрат на природоохоронну діяльність є нижчими за планові. Дослідження динаміки структури джерел фінансування показує, що значення екологічних фондів у фінансуванні природоохоронної діяльності в Івано-Франківській об-